

DEN NORSKE KIRKE

Bispemøtet

Kulturdepartementet
Anne Liltved
Postboks 8030 Dep.
0030 Oslo
NORWAY

Dato: 30.08.2013

Vår ref: 13/32-5 RIO

Deres ref:

Høring - NOU 2013: Det livssynsåpne samfunn

Vi viser til invitasjon om å avgi høringsuttalelse til NOU 2013:1 Det livssynsåpne samfunn.

Vedlagt ligger uttalelse fra Bispemøtet i Den norske kirken.

Med vennlig hilsen

Helga Haugland Byfuglien
Bispemøtets preses

Christofer Solbakken
generalsekretær
Direkte innvalg: 23 08 13 92

Kopi: biskopene
Kirkerådet

Høring – NOU 2013:1 Det livssynsåpne samfunn

Uttalelse fra Bispemøtet i Den norske kirke

Bispemøtet takker for det arbeidet som er gjort med NOU 2013:1 Det livssynsåpne samfunn, og for invitasjonen til å kommentere den foreliggende utredningen. Det er et stort behov for en bred debatt om forholdet mellom kirke, religion og samfunn i Norge, og Bispemøtet er glad for det grundige arbeidet utvalget har gjort til dette saksfeltet. Mange av prinsippene utvalget legger til grunn for en helhetlig tros- og livssynspolitik, er gode, selv om Bispemøtet ikke er overbevist om at den foreliggende innstillingen gir de beste svarene på flere av de konkrete områdene.

Vi har valgt å avgrense feltet for vår uttalelse til å gjelde noen overordnede prinsipielle problemstillinger. For øvrig viser vi til de andre kirkelige høringsuttalelsene.

Innledende merknader

Det er et bærende premiss i Stålsettutvalgets utredning at det norske samfunnet bør være et livssynsåpent samfunn. Det innebærer at menneskers ulike tro og livssyn skal kunne være synlige og legitime deler av offentligheten, og at de ikke kan behandles utelukkende som private og individuelle anliggender. Bispemøtet mener at utvalget her har en god og riktig tilnærming til forståelsen av religionens plass i samfunnet. Begrepet "livssynsåpent" markerer en tydelig dreining bort fra ideen om et sekulært samfunn forstått som et samfunn der religionen skjules og reduseres til en privat sak. Stålsettutredningen beskriver tvert imot et samfunn der religionen er en naturlig og integrert del av livsutfoldelsen og av alle samfunnsområder. Utredningen er derfor viktig fordi den fremhever betydningen av en offentlighet der troens og religionens overbevisninger og uttrykk gis et legitimt rom.

Bispemøtet vil også uttrykke en klar støtte til utredningens prinsipp om at religionsfriheten er uoppgivelig i et livssynsåpent samfunn. Det norske samfunnet er i dag preget av både kulturell og religiøs mangfoldighet. I et slikt religionspluralistisk samfunn er det nødvendig at staten gir alle borgere lik rett til å utøve sin religion og sitt livssyn. Ingen skal diskrimineres på grunnlag av sin religions- og livssynspraksis. Tros- og livssynsfriheten må beskyttes for alle. Bispemøtet mener at utredningen i denne sammenhengen presenterer mange gode forslag til hvordan religionsfriheten praktisk kan ivaretas. I hovedsak løfter utredningen fram perspektiver, verdier og prinsipper som Bispemøtet gir sin tilslutning.

I tillegg bør det bemerkes at utredningen er preget av mange dissenser. Dette understreker at tros- og livssynspolitik er et vanskelig og mangfoldig felt; mange sprikende interesser skal høres og ivaretas. Det er således en svakhet ved utredningen at den i utformingen av konklusjoner og drøftinger primært synes å legge de folkerike byene til grunn. Her er det religiøse og kulturelle mangfoldet større enn i distriktene. Dette har betydning for en helhetlig tros- og livssynspolitik og forskjellene mellom by og distrikt burde i større grad blitt reflektert i utredningen.

Noen kritiske innvendinger

Religionsbegrepet

Bispemøtet ønsker innledningsvis å kommentere utvalgets forståelse og beskrivelse av religion og livssyn. Som nevnt er Bispemøtet glad for utredningens anerkjennelse av religionens plass i det offentlige rom. Bispemøtet mener imidlertid at utvalget ikke gir en

tilstrekkelig fremstilling av hva religion er og hvordan religion er innvevd i menneskers livsverden.

Ståsettutvalget beskriver religion på følgende måte:

Det kan være hensiktsmessig å definere livssyn slik at religion inngår som en type livssyn. En vil da ha religiøse livssyn og sekulære livssyn. Et livssyn vil bestå av det et menneske mener om de «største» spørsmålene i livet. Et religiøst livssyn vil som oftest innbefatte en tro på en guddommelig makt, mens et sekulært livssyn ikke vil ha en slik oppfatning. Livssyn vil ellers ha oppfatninger om menneskets plass i tilværelsen og en holdning til sentrale etiske spørsmål. (NOU 2013:1, s 85)

Utvalget innskrenker her religion til å innbefatte det et menneske måtte mene og holde for sant om de største spørsmålene i livet. Etter Bispemøtets oppfatning er ikke det en tilstrekkelig beskrivelse av religion. Religion er ikke bare noe mennesker har i tankene. Den er mer enn meninger og forestillinger. Religion er en måte å leve i verden på. Den er vevd inn i sosiale og kulturelle sammenhenger. Religion handler om kultur, samfunn og fellesskap. Nettopp av denne grunn har religion offentlige sider ved seg. Å beskrive religion kun som menneskets meninger om tilværelsen er å overse religionens sosiale dimensjon. En slik forståelse av religionen vil også kunne bidra til å begrense religiøse uttrykk i det offentlige rom, noe Bispemøtet mener blir særlig tydelig i utvalgets beskrivelser av offentlige markeringer. Bispemøtet gir derfor sin tilslutning til Kirkemøtets kritikk av utvalgets religionsforståelse, og foreslår i tråd med Kirkemøtets vedtak at en helhetlig tros- og livssynspolitikkk må basere seg på en bredere religionsforståelse.

Likebehandlingsprinsippet og ikke-diskriminering.

Utredningen legger stor vekt på at statens aktivt støttende religionspolitikk må være basert på prinsippene om likebehandling og ikke-diskriminering. Et bestemt trossamfunn kan som følge av dette ikke gis fortrinnsrett i forhold til andre tros- og livssynssamfunn i det norske samfunnet. Dersom staten skal gi økonomisk støtte til tros- og livssynssamfunnene, må den ifølge utredningen ikke diskriminere eller forskjellsbehandle noen på grunnlag av deres tros- og livssynspraksis. Bispemøtet er i utgangspunktet enig med utvalget i dette prinsippet. Etter Bispemøtets oppfatning er det nødvendig at en aktivt støttende tros- og livssynspolitikkk gir gode rammebetingelser for alle tros- og livssynssamfunn. Spørsmålet er imidlertid hvordan likebehandlingsprinsippet skal omsettes i praksis.

Bispemøtet mener at utvalget forstår likebehandlingsprinsippet på en ensidig måte. I følge Ståsettutvalget dreier likebehandling seg om at "staten tilstreber at enhver borger – i prinsippet og i rimelig praksis – får samme grad av støtte til sin tros og livssynsutøvelse" (s. 17). Dette er i seg selv et godt prinsipp. Nøkkelen ligger i den innskutte bisetningen – i prinsippet og i rimelig praksis. I denne ligger en innrømmelse av at likebehandling ikke kan dreie seg om matematisk likhet. Likevel ønsker utvalget en utvikling hvor alle tros- og livssynssamfunn behandles identisk. Grunnen er at staten må være livssynsnøytral, og ikke ha bindinger til ett bestemt livssyn eller en bestemt tradisjon. Konkret kommer dette til uttrykk når utvalget i kapittel 10 konkluderer med at "ved konflikt mellom likebehandlingsprinsippet og argumenter basert på historiske forhold, bør det være slik at likebehandlingsprinsippet prinsipielt er overordnet argumenter basert på historiske forhold" (s. 114). Dette tilsier også at henvisningen til "vor kristne og humanistiske arv" i Grunnlovens § 2 bør fjernes.

Etter Bispemøtets oppfatning er det grunn til å problematisere sider ved den tilnærming utvalget her legger opp til. Det er ikke nødvendigvis opplagt at en livssynsøytral stat gir det beste rammeverket for religionsfrihet, demokrati eller likebehandling i et samfunn. Det finnes mange eksempler på det motsatte; livssynsøytrale stater har ofte vært autoritære stater. Bispemøtet vil tvert imot framholde at det beste vilkår for religionsfrihet er at staten på ulike måter synliggjør den religion som flertallet i befolkningen tilslutter seg, samtidig som staten legger til rette for fri religionsutøvelse og religionspluralitet i samfunnet. På denne måten vil minoritetenes rettigheter for fri trosutøvelse sikres bedre, noe biskopene i denne sammenheng vil legge særlig vekt på. Bispemøtet mener og har tidligere uttalt at trosfriheten er en ukrenkelig rettighet, jf sak BM 42/12. Trosfriheten vernes imidlertid ikke automatisk ved at staten blir religionsnøytral. Det er her grunn til å vise til Misjonshøgskolens høringsuttalelse som understreker at religionsfrihetstenkningen i moderne tid ikke først og fremst har røtter i en sekulær virkelighetsforståelse, men i kristen:

”Samtidig bør det forhold at den moderne religionsfrihets- og menneskerettighetstenkning historisk sett springer ut av en kristen virkelighetsforståelse, tilsi at den norske stat gir sin selvforståelse en kristen forankring slik Grunnlovens nye § 2 legger opp til. Begrunnelsen for dette ser vi ikke bare i det utvalget kaller kulturarvidealet, selv om dette også er viktig; vel så viktig er det for oss at det er den kristne begrunnede avvisning av all trostvang som historisk sett er fundamentet for moderne religionsfrihetstenkning.”

At staten fortsatt på ulike måter synliggjør den betydning kristen tro og tradisjon har i samfunnet, truer derfor ikke religionsfriheten, men kan tvert imot være en forutsetning for at den ivaretas på en best mulig måte.

Bispemøtet vil derfor legge til grunn en annen forståelse av likebehandlingsprinsippet enn det utvalget gjør, og framholde at det ikke nødvendigvis behøver å være en motsetning mellom å legge til rette for likebehandling på den ene siden og saklig begrunnet forskjellsbehandling av ulike tros- og livssynssamfunn på den annen side. Nøkkelen ligger i selve forståelsen av likebehandlingsprinsippet. I et samfunn hvor en majoritetskirke på en særlig måte representerer befolkningens felles verdier og historiske arv, er landsdekkende og i tillegg på ulike områder innehar kompetanse staten drar nytte av, kan likebehandling vanskelig innebære at alle tros- og livssynssamfunn behandles identisk. Likebehandling må da heller dreie seg om at alle borgere som individer får lik mulighet til å uttrykke sine religiøse og livssynsmessige overbevisninger, og at alle kan bli betjent, i sorg og i glede, av sitt eget tros- og livssynssamfunn. Dette strider imidlertid ikke imot at flertallsreligionen får en mer fremtredende og kanskje større plass i samfunnet enn mindretallsreligionene.

I forlengelsen av dette vil Bispemøtet også gå inn for en mer dynamisk tilnærming til forholdet mellom kulturarv, identitet og likebehandling enn det utvalget gjør. Bispemøtet viser her til Kirkemøtets uttalelse fra april 2013, og foreslår i tråd med denne å veie de ulike prinsippene opp mot hverandre, avhengig av sak og situasjon. I noen situasjoner kan det da vise seg nødvendig å la prinsippene om tradisjon og identitet veie tyngre enn likestilling og likebehandling. Hvordan en slik avveining skal foretas, må imidlertid vurderes og gjennomtenkes nøye fra sak til sak. Bispemøtet hadde i denne sammenheng ønsket at utredningen hadde drøftet mer utdypende hvordan likebehandlingsprinsippet kan sees opp mot andre relevante faktorer som kan være utslagsgivende for saklig forskjellsbehandling, f.eks. kompetanse, størrelse, lokal forankring, m.m. Er det f.eks. legitimt at staten delegerer noen arbeidsoppgaver til ett trossamfunn, jf gravferdsforvaltningen? Truer det

likebehandlingsprinsippet at Den norske kirke gis et administrativt ansvar for tros- og livssynstjenesten ved offentlige institusjoner, jf f.eks. sykehuspresttjenesten eller feltprestkorpset? Fra vår side sett vil vi mene at det ikke er nødvendig å konkludere med at så er tilfelle.

Nasjonale markeringer

Når det gjelder markeringer i anledning av nasjonale og lokale tragedier, gir utvalget honnør til Den norske kirke for den viktige oppgaven den utfører ved å hjelpe mennesker i sorg. Likevel mener utvalget at en statlig representasjon ved slike markeringer kan være uheldig. Grunnen er at noen kan oppfatte dette som ekskluderende, ved at det gis inntrykk av at det er staten som er arrangør. Ved nasjonale og lokale tragedier bør staten, slik Stålfettutvalget ser det, heller kontakte ulike tros- og livssynssamfunn og på forhånd planlegge hvilke religiøse vinklinger felles markeringer skal ha. Den norske kirke bør således, etter utvalgets oppfatning, ikke være det eneste trossamfunnet som får ansvar for religiøse markeringer.

Bispemøtet er enig med utvalget i at staten ikke bør delegere ansvaret for felles religiøse markeringer til ett trossamfunn, heller ikke Den norske kirke. Religiøse markeringer, som gudstjenester, bør skje etter trossamfunnenes eget initiativ, slik at disse ikke framstår som statens offisielle seremonier. Dette er også normal praksis, og gjaldt også gudstjenesten i Oslo domkirke 24. juli 2011. Likevel vil Bispemøtet fremheve at det er både plausibelt og legitimt at statlige representanter deltar ved religiøse markeringer i etterkant av nasjonale tragedier. At representanter for regjering, Storting og kongehus er til stede ved kirkelige markeringer er et uttrykk for myndighetenes omsorg for mennesker i sorg. Bispemøtet mener dette indikerer en nær relasjon mellom myndigheter og folk som er av stor verdi. I tillegg indikerer det at religionen har en fellesskapsdimensjon som ikke bør undervurderes i denne sammenheng. Bispemøtet er derfor skeptisk til utvalgets antydninger om at statens representanter bør være forsiktige med å delta ved religiøse markeringer. En slik antydning understreker at utvalgets medlemmer ikke i tilstrekkelig grad har tatt hensyn til religionens sosiale og kulturelle sider. Bispemøtet mener derfor at en framtidig tros- og livssynspolitik bør legge til rette for og oppmuntre til at myndigheter og folk kan samles på den religiøse arenaen, ikke bare den livssynsøytrale. Dette betyr ikke at kirkelige markeringer skal være de eneste markeringene statlige myndigheter deltar ved. Statlige myndigheter bør legge til rette for tilstedeværelse og deltakelse ved ulike religiøse seremonier, for på den måten å ivareta likebehandlingsprinsippet.

Dermed vil Bispemøtet også problematisere utvalgets forslag om at nasjonale markeringer og ritualer i framtiden *kun* skal være preget av ulik tros- og livssynsmessig mangfold. Bispemøtet er enig med utvalget i at det mangfoldige livssyns-Norge må tas på alvor ved nasjonale, offentlige markeringer. Dersom det offentlige skal inkludere tros- og livssynssamfunnene ved nasjonale ritualer, må forskjellsbehandling unngås. Bispemøtet mener imidlertid at dette ikke best ivaretas ved felles markeringer. Felles markeringer, hvor alles tros- og livssyn skal komme til orde, kan medføre at hverken majoritets- eller minoritetsreligionene opplever seg ivaretatt og at det religiøse uttrykket på den måten begrenses. Dette bryter med idealet om et livssynsåpent samfunn der troens og religionens overbevisninger gis rom i offentligheten. Det avgjørende i denne sammenheng må derfor være å etablere ordninger som både ivaretar mangfoldet i befolkningen og verdien av at religion får tilstrekkelig plass ved offentlige begivenheter. I denne sammenheng kunne det for eksempel være relevant å tenke kontekstuell. Det offentlige kunne da samarbeide med *ett* tros- og livssynssamfunn i en sammenheng, avhengig av kontekst, sak og situasjon, og med et annet i andre sammenhenger.

Bispemøtet hadde ønsket at utredningen hadde gitt en mer dyptgående gjennomtenkning av disse forhold.

Offentlig institusjoner

Spørsmålet om Den norske kirkes rolle og ansvar som religionsforvalter gjør seg gjeldende også i forbindelse med organiseringen av den religiøse betjeningen ved offentlig institusjoner. I dag er det i all hovedsak Den norske kirke som har ansvar for dette. Utvalget anerkjenner den kompetanse og det arbeid kirken har gjort i denne sammenheng. Et flertall av utvalgets medlemmer foreslår da også at tros- og livssynsbetjening i institusjoner fortsatt skal være en del av det offentlige velferdstilbudet. Dette fordrer imidlertid at betjeningen bygger på et prinsipp om likebehandling av alle religioner og livssyn. Utvalget går av den grunn inn for at den religiøse betjeningen endres, slik at den bedre tar hensyn til annen tro og annet livssyn enn den prestene tilhører.

Bispemøtet vil i denne sammenheng uttrykke at tro og livssyn er en essensiell del av det å være menneske. Et helhetlig menneskesyn tilsier derfor at menneskets åndelige behov besørgeres også ved offentlige institusjoner.

Bispemøtet er også enig med utvalget i at den religiøse betjeningen må gjenspeile det religiøse mangfoldet i befolkningen. Det er således ikke unaturlig at den livssynsmessige betjeningen organiseres noe annerledes i framtiden. Dette gjelder særlig i de store byene hvor det eksisterer et større religiøst og kulturelt mangfold enn i bygdene. Bispemøtet vil imidlertid understreke at likebehandling ikke nødvendigvis innebærer at hver eneste minoritet skal være representert på samme måte i offentlige institusjoner som majoritetsreligionen. Likebehandling betyr ikke matematisk likhet, men at alle mennesker uavhengig av tro og religion får lik mulighet til å bli betjent av sitt eget trossamfunn. Bispemøtet ser derfor ikke noen grunn for å innskrenke institusjonsprestetjenesten, men er i hovedsak enig i at den livssynsmessige betjeningen totalt kan utvides og at ordninger for å inkludere andre tros- og livssyn kan forbedres.

Det hører imidlertid i denne sammenhengen med å understreke at institusjonsprestetjenesten de senere år har gjennomgått en betydelig profesjonalisering. Prestene har mange års videreutdanning, lang erfaring med sjelesorg, veiledning, samtale og krisehåndtering og besitter en betydelig spesialkompetanse på sine felt. Prestene ved offentlige institusjoner har i tillegg en høy bevissthet rundt det religiøse og livssynsmessige mangfold og har utviklet gode rutiner slik at mennesker kan bli betjent ut fra egen tro og eget livssyn. Bispemøtet vil påpeke at dersom den livssynsmessige betjening ved institusjonene skal utvides, fordrer dette at de som ansettes som livssynspersonell innehar et tilsvarende faglig nivå på sin kompetanse som prestene.

Skolens formålsparagraf og Grunnloven

Argumentasjonen ovenfor er utslagsgivende også for hvordan Bispemøtet vurderer utvalgets forslag til å endre Grunnloven og formålsparagrafen for skolen. Flertallet i utvalget mener at Grunnloven og formålsparagrafen for skolen ikke godt nok ivaretar likebehandlingsprinsippet fordi disse tar utgangspunkt i en bestemt tradisjon, nemlig den kristne og humanistiske arv og tradisjon.

I denne forbindelse resonnerer Bispemøtet annerledes enn flertallet i utvalget. Den kristne og humanistiske arv og tradisjon har i stor grad preget norsk historie og kultur, også hva gjelder utviklingen av demokrati, religionsfrihet, rettsstat og menneskerettigheter. Det er således

naturlig at dette understrekes i nasjonens verdiparagrafer. Hverken religionsfriheten eller likebehandlingsprinsippet trues av dette. Bispemøtet vil tvert imot løfte frem betydningen av at en nasjon har en trygg forankring i egen selvforståelse. En slik forankring gir det beste grunnlaget for utviklingen av et livssynsåpent samfunn der toleranse, respekt, frihet og dialog får prege offentligheten. Bispemøtet mener at grunnlovsendringen av 21. Mai 2012 ivaretar dette hensynet og er ikke enig med utvalget i at Grunnloven må endres på ny.

Vigselsrett

Flertallet i utvalget går inn for obligatorisk borgerlig vigsel, og begrunner dette i at det er uheldig at de rettslige og livssynsbaserte elementene inngår i en og samme handling. Den sivile delen av ekteskapsinngåelsen bør derfor overføres til offentlige myndigheter, mens den religiøse og livssynsmessige delen deretter kan følges opp av tros- og livssynssamfunnene for dem som måtte ønske dette.

Flertallet i Bispemøtet er uenig med utvalget i at tros- og livssynssamfunnene ikke lenger skal ha vigselsrett. Kirkelig vigsel har en lang tradisjon i vårt land, det er en ordening som fungerer godt og har god oppslutning i befolkningen. Mange har et sterkt ønske om å inngå ekteskap i sitt eget tros – og livssynssamfunn. Disse hensyn taler for at ordningen med kirkelig vigsel bør fortsette.

Det er også uklart hva man faktisk mener å oppnå ved å frata kirken vigselsrett. Dersom utvalget mener det er diskriminerende at ikke alle tros- og livssynssamfunn har vigselsrett, kunne de alternativt ha foreslått å ta bort kvalifiseringsbestemmelsene som gjelder i dag. Et slikt forslag ville vi fra vår side imidlertid ikke støttet. Vi mener det er legitimt å stille krav til medlemsopplutning, organisering, utdanning m.v. for å gi vigselsrett, slik ordningen er i dag.

Bispemøtets flertall mener at utvalgets forslag på dette punktet er direkte i strid med rapportens tittel; i stedet for å fremme et samfunn åpent for religiøse uttrykk og religiøs tilhørighet, vil forslaget innebære at religionen trekkes tilbake fra et viktig samfunnsområde som har stor betydning rituell, emosjonelt og identitetsmessig for menneskers liv.

Det bør i denne sammenheng også understrekes at de rettslige elementene ved vigselshandlingen, dvs. prøving av ekteskapsvilkårene, allerede er overført fra tros- og livssynssamfunnene til folkeregisteret. Statens behov for å kontrollere og prøve ekteskapet er dermed allerede ivaretatt. Slik flertallet i Bispemøtet oppfatter det er det derfor ingen grunn til at trossamfunnene ikke skal kunne opptre som vigselsmyndighet på vegne av staten også i framtiden.

Konklusjon

Bispemøtet er glad for Stålsettutvalgets visjoner om et livssynsåpent samfunn der det åpnes for mer religion i det offentlige rom. Likevel vil Bispemøtet uttrykke en markert uenighet med mange av forslagene utvalget fremmer. Som anført ovenfor mener Bispemøtet at utvalget i for stor grad nedskriver den kristne tros betydning for fellesverdier i samfunnet, noe som medfører at utvalget trekker konklusjoner som hverken er nødvendige eller ønskelige. På enkelte punkter mener Bispemøtet at utredningen også er mangelfull. Det gjelder særlig utvalgets beskrivelser av likebehandlingsprinsippet, nasjonale markeringer og forståelsen av religionsbegrepet. Mot denne bakgrunn ønsker Bispemøtet i framtiden en mer dyptgående refleksjon om forholdet mellom kirke, religion og samfunn.